

КРИЗАТА В СЪВРЕМЕННИТЕ МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ И МЕХАНИЗМИТЕ ЗА ТЯХНОТО РЕГУЛИРАНЕ

Райчо Кацаров

През 1648 г. е подписан Вестфалският мирен договор, който слага край на тридесетгодишната война в Европа и полага началото на формирането на системата на държавите нации (англ. nation-state) и на държавно-центристкия модел. Като най-важен резултат от този мирен договор е прието да се счита утвърждаването на държавния суверенитет в качеството му на основен белег за легитимността и съществуването на една държава. След като възниква и се утвърждава в Европа, този модел на политическо устройство се разпространява и на други континенти, като по този начин се превръща универсален по обхват, но си остава чисто „европейски“ по качество – несъответствие, което по-късно в историята на международните отношения напомня за себе си и дава своите резултати.

Съвременните международни отношения (МО) безспорно се намират в период на криза. За да се изясни характерът на тази криза, е необходимо да се анализират основните политически процеси, протичали и протичащи на международната арена от 1945 г. до наши дни. През втората половина на XX в. радикално се изменят както самата система на МО, така и традиционните представи за основните принципи на организацията ѝ. Тези изменения включват в себе си както кардинално преразглеждане на един от основополагащите принципи в международните отношения – неприкосновеност на държавния суверенитет, така и появата на нови механизми за регулиране на международния ред.

Защо се стигна до криза?

След края на Втората световна война започва да се развива процес на противопоставяне на капиталистическия и комунистическия лагер, основано на принципа „баланс на силите“,

като за да се сдобият със съюзници, САЩ и СССР не са обръщали особено внимание на очевидните недостатъци и даже пороци на своите бъдещи съюзници. Във въпросната борба за съюзници, в която основен водещ мотив е било количеството съюзници, а не тяхното „качество“, двете суперсили „съдействат“ за развитието на процеса на деколонизация независимо от това, че понятието „суверенитет“ се изкривява и деформира. Така, през 60-те години на ХХ в. към съществуващите около 50 независими държави се присъединяват още около 100 „независими“ държави, повечето от които едва ли са имали правото да се нарекат такива в политически и юридически смисъл. Подобен подход се оказва обречен на провал не толкова заради порочното му начало, а заради неумелото му прилагане по време на целия следвоенен период – точно така, както и комунизмът е порочен не сам по себе си, а само в неговата сталинистко-маоистка интерпретация.

„Политическата коректност“ на въпросния период прави изключително трудна реалната оценка на политическата жизнеспособност на „нововъзникналите“ по време на Студената война държави. Още повече, че самата логика на това противопоставяне изисквала повече коректност, отколкото жизнеспособност. Този подход, продиктуван от нуждите на Студената война, довежда до появата на така наречените „провалили се държави“ (failed states). Отсъствието на демократично управление в тези страни, слабото или почти никакво икономическо и социално развитие основателно довеждат до съмнения дали тези страни са способни да реализират своите суверенни права. В последно време все повече политици и учени стигат до извода, че именно такива държави съставляват по-голямата част от Третия свят и значителна част от бившия Втори свят, че тези страни са неспособни да се развиват самостоятелно и представляват заплаха за международната стабилност.

Понятието „суверенитет“ не се оказва изпразнено от съдържание даже и след победата на една от държавите в Студената война. По времето на разпадане на двуполусния модел възникват още няколко десетки „суверенни“ държави, чиято способност да „живеят“ самостоятелно все още предстои да бъде

определена. При това САЩ, които са спечелили въпросната война, действайки като гарант за свободата, демокрацията и правата на човека, установяват в МО нови „политкоректни“ закони, провъзгласяващи демокрацията за единствено решение на всички социални и икономически проблеми и деклариращи необходимостта от демократизация на новия световен ред. Концепция, която по своята същност заплашително се доближава до основните ръководни принципи на великите сили по време на Студената война. Благородните на пръв поглед действия на Америка бързо се превръщат във фиаско. В началото на ХХI век става очевидно, че суверенитетът на отделни държави е несъвместим с международната демокрация, която предполага в една или друга степен подчинение от страна на малцинството на мнозинството (според Фрийдъм Хаус¹ по-голямата част от държавите в световен мащаб не са либерални демокрации и именно това по думите на САЩ налага тяхното „демократизиране“ по един или друг начин, дори това да означава нарушаване на суверенитета им).

За бавното, но сигурно настъпване на кризата във вестфалските международни отношения допринасят две немаловажни обстоятелства. От една страна, фундаменталната „цялостна“ концепция на суверенитета започва да отстъпва място на принципа на „ограничения“ суверенитет, основан на делегирането на редица пълномощия и функции на наднационални органи (например взаимоотношенията в рамките на Европейския съюз). От друга страна, ООН, най-голямата и най-авторитетна междуправителствена организация, е подложена на сериозен натиск от страна на „провалилите се страни“, които съставляват по-голямата част от нейните членове. Отчитайки всички тези реалности, единственият извод, който може да се направи е, че модификацията на Вестфалската система на МО е неизбежна, т.е. появата на нова система е повече от логична. Този процес ще се усилва както от доброволния отказ от суверенитет в някои части на света, така и от неготовността на развитите страни да признаят суверенитета на „провалилите“ се държави.

¹ Фрийдъм Хаус е организация, която се занимава с проблемите на демокрацията.

В недалечно минало развитието на кризата беше „подпомогнато“ от САЩ и страните членки на НАТО в хода на конфликтите на територията на бивша Югославия, когато тези държави по всякакъв начин се опитват да легитимират практиката на хуманитарна интервенция. „Идеята предвижда създаването на верига от прецеденти, които да бъдат подкрепени от международни организации и по такъв начин да се утвърдят като универсални и общопризнати норми на международните отношения.“² Проблемът тук е във въпроса за легитимността и несъвместимостта на този механизъм на управление на международните отношения с нормите на международното право, което се приема нееднозначно в международните политически среди. Ето защо САЩ и страните членки на НАТО не постигат изцяло желанния резултат, т.е. за легализация на правото на хуманитарна интервенция е рано да се говори, но въпреки това те повлияват „благоприятно“ на по-нататъшното развитие на кризата.

По време на водената от НАТО против Сърбия война в Косово (1999 г.) се очертават контурите на нов за международните отношения принцип – нелегитимност на авторитарните режими. Тогавашните действия на северноатлантическия пакт са насочени към делегитимизация на правителството на Сърбия с цел изменение на външнополитическия курс на страната и свалянето на Милошевич от власт. Практическата реализация на идеята се усложнява от факта, че Милошевич е законно избран президент на многопартийна основа, а освен това САЩ и европейските държави са поддържали редовни политически отношения на най-високо ниво с него. Ето защо ситуацията изисква по-деликатен подход. И такъв е намерен. През 1993 г. по решение на Съвета за сигурност на ООН се създава Международен трибунал за бивша Югославия за разследване на военните престъпления, извършени от сръбското правителство. Така през 1999 г. Трибуналят предявява обвинения към Милошевич за престъпления против човечеството, а прокуратурата към Трибунала издава заповед за арестуването му. В историята на международните отношения това е нещо нечувано дотогава

² Богатуров, А. Д. *Современные международные отношения и мировая политика*. Москва. „Просвещение“, 2004, с.78.

– международен трибунал да издава заповед за арест на държавен глава на суверенна държава, който по такъв начин фактически се оказва „извън закона“, което пък от своя страна означава, че в международните отношения започва да се утвърждава принципът „избирателна легитимност на правителствата на суверенни държави“. Този принцип противоречи на един от основните закони на Вестфалската система на международните отношения, а именно на принципа на ненамеса.

В началото на ХХІ век „причините“ за интервенция се увеличават. Освен „хуманитарни“ акции САЩ започват да практикуват „интервенция на ответния удар“ и „превантивно вмешателство“. Първата се използва за наказване на страни, които се държат „неприлично“ на международната арена (акцията против Афганистан), а втората се предприема на основата на разузнавателни данни от американските служби за съществуваща опасност за международния мир и сигурност (войната против Ирак). Тези две интервенции полагат началото на нова американска външнополитическа доктрина, носеща „анти-вестфалското“ название „концепция за смяна на режимите“³. Концепцията предвижда сваляне от власт на правителства, които по един или друг начин представляват заплаха за международния мир и сигурност, като в средствата за постигането на тази цел се включва, ако е необходимо, дори и военна сила. Важният за международните отношения момент в тази ситуация е, че при едно евентуално съгласие с тази концепция от страна на други влиятелни играчи на международната арена тя би могла да се превърне в универсална външнополитическа норма на поведение. Въпреки че САЩ срещат редица трудности с легитимизацията на тази стратегия (в случая с Ирак САЩ не успяват да се сдобият с резолюция на Съвета за сигурност на ООН, както и с единодушното съгласие на страните членки на НАТО), тя, както и по-горе споменатите интервенции оказват практическо въздействие върху международните отношения.

Друг, несъществуващ доскоро проблем в международните отношения е увеличаващото се число участници в тях, при

³ Пак там, с. 79.

това те могат да бъдат не само държави, но и международни организации, международни неправителствени организации и транснационални корпорации например. Това от своя страна съвсем естествено довежда до усложняване на международното взаимодействие, което по-рано се е ограничавало единствено до междудържавно, стриктно следвайки постулатите на класическия Вестфалски модел на международните отношения⁴. Като резултат от въпросното усложняване на взаимодействието на международната арена може да се посочи неопределеността, която то поражда, поради множеството участници и техните интереси, които невинаги съвпадат с държавните. С други думи държавите са принудени да се „ориентират“ в много по-сложна международна обстановка, отколкото преди половин век, което влияе „дезориентиращо“ на външнополитическата дейност на държавата.

Два свята

Колкото и да е странно, неомарксистките постулати относно политическата структура на света днес звучат повече от релевантно. Разделението (богат) Север – (беден) Юг става своеобразна граница между „състояли се“ и „несъстояли се“ държави. За много „квазидържави“ тази граница се оказва непреодолима, светът условно е разделен на свят на богатство и ред и свят на бедност и пълно безредие. Ситуацията се усложнява и от значителния демографски бум в Третия свят, въпреки че някои страни като Индия и Китай например, успяха чрез разумно управление да застанат на пътя на устойчивото развитие. Въпреки това повечето страни, които остават извън т. нар. „разширен Запад“, стават огнища на политически, социални и икономически проблеми. Разбира се, съществуват множество теории за „вината“ на бившите колониални държави за сегашното състояние на „периферията“, както и концепции за „дълг заради политиката на колониализъм“, чийто поддръжници смятат, че изоставането може да бъде преодоляно чрез

⁴ Лебедева, М. М. *Мировая политика*. Москва, 2004, с. 93.

предоставянето на различен вид помощи. Тези концепции са старомодни и по принцип не предлагат нищо ново.

Естествено, наивно е да се мисли, че провеждайки своята колониална политика, европейските държави не са преследвали свои собствени интереси, но оплаквания и налудничави обвинения със сигурност не са нужни на никого, нито пък ще свършат работа. Наред с факта, че колонизаторите са използвали протекторатите си за свои лични облаги, те също така са отнесли в своите колонии редица добри неща – повишаване на нивото на образование, запознаване на местното население с нови за тях технологии и повишаване на производителността на труда например. Друг е въпросът доколко местното население е прихванало европейските методи и идеи. Там, където такъв резултат е налице, резултатите са по-скоро положителни, а там, където такъв отсъства, се проявява отрицателната страна на този процес. Става дума за търсенето на т. нар. „нова идентичност“, която в повечето случаи е базирана на диктаторски режими, никому ненужна показност и реакционна външна политика. Помощта, която развитите страни оказват на „периферията“, има по-скоро деморализиращ, отколкото положителен ефект. Като правило това е резултат от корумпираността и авторитаризма на лидерите, стоящи начело на тези държави, които явно са далеч от мисълта да инвестират в човешки потенциал, нови технологии и структурни реформи в икономиката. Може би най-разумното нещо, което развитите страни могат да направят, е не да оказват напрасно помощ на тези страни, а да отворят своите пазари за тях, да подпомагат интеграцията им в техните икономически и политически структури.

Въпреки че постепенното приобщаване на „периферията“⁵ към „центъра“ няма да промени като с магическа пръчица об-

⁵ „Периферия – полупериферия – център“ е концепция, която образно представя конфигурацията на света и според която в резултат от развитието на капитализма светът е разделен именно на гореспоменатите части в зависимост от икономическото развитие на държавите. Това разделение е част от Концепцията на световната система (англ. World-system theory), която от своя страна произлиза от парадигмата на неомарксизма. Класически представители на тази парадигма в МО са например Имануил Валерщайн и Робърт Кокс.

щата картина, това ще бъде „крачка напред“ за тези страни, които днес са източник на проблеми в сферите на безопасността, икономиката и социалното развитие в световен мащаб. Модернизацията на тези държави ще помогне да се преодолее зеещата пропаст в областта на международната безопасност, а по този начин и да се „излекува“ частично системата на МО след Втората световна война, унаследила трудно лекуващите се пороци на Студената война.

Съвременният международен ред и неговите алтернативи

Какви са сега действащите инструменти за регулиране на МО? Отговорът е повече от обезпокоителен – неясни! Въпросната неясност и отсъствието на стройна структура са резултат преди всичко, по думите на Сергей Караганов⁶⁶, на три основни фактора: след Втората световна война всички политически процеси са били подчинени на задачите на Студената война, увеличаване на значението на икономическите фактори в глобалната политика, снижаващата се възможност да се използва традиционна военна сила в конфликтни ситуации.

За да стане по-ясно какво се има предвид, трябва да се обърне необходимото внимание на „рожбата“ на следвоенните МО: ООН, организацията, която е била призвана да работи за запазването и поддържането на мира и решаването на всякакъв вид глобални проблеми. Успехите на ООН в урегулирането и предотвратяването на конфликти по време на Студената война се броят на пръстите на едната ръка, докато неудачите са много. Би било алогично, ако резултатите от дейността на ООН във въпросния период бяха различни. Напоследък доста автори, занимаващи се по един или друг начин с МО, не спират да утвърждават, че ООН е изживяла времето си. Точно обратното, след края на Студената война тя започна да се занимава с проблемите, за чието решаване е била създадена. Още от времето на създаването си Съветът за сигурност, в чийто състав влизат две суперсили – САЩ и СССР, две държави колонизатори – Англия и Франция, и Китай (това са държавите, имащи пра-

⁶⁶ Сергей Караганов е председател на Съвета по външна политика и отбрана на Руската федерация.

во на вето), играе ролята на инструмент за легитимизация на двуполюсният модел. Като инструмент на този модел ООН не успява да реализира целите, за които е създадена, не за друго, а защото инструментът служи на модела, а не обратното. Друг проблем на ООН е бюрокрацията, в която организацията е затънала. Някои от паралелните ѝ организации са безспорно полезни – такива като Световната банка, СЗО и МАГАТЕ. Други, като Общото събрание, се занимават с безсмислени дискусии, предварително обречени на неуспех. Положението се усложнява още повече от ситуацията вътре в самата организация. Продължаващите дискусии за начина, по който да бъде реформирана ООН, по никакъв начин не могат да бъдат полезни за организацията. Остри критики се отправят по адрес на Съвета за сигурност, който по своята същност си остава ограничен за нови участници и дава на постоянните му членове привилегиите да използват правото си на вето при решаването на определен въпрос. Следователно предложенията за реформи касаят по един или друг начин увеличаването на броя на постоянните членове на СС и възможността за смекчаване на приемането на решения (някои от решенията на СС да се приемат с просто мнозинство), което на сегашния етап съгласно Устава на ООН е невъзможно. Коментарите относно това, че времето на ООН минава, допринасят единствено за моралната делегитимизация на организацията и на основаващите се на нея механизми за регулиране на МО. Неефективността на ООН по времето на Студената война не означава непременно неефективност и в наши дни, точно обратното, организацията е много по-полезна сега, околкото е била преди.

Да се твърди, че ООН се е изчерпала, е не особено правилно. Вярно е, че в живота на организацията е дошъл момент за реформи, и то не козметични, но към настоящия момент ООН запазва ролята си на универсален форум за диалог, въпреки че практически е лишена от пълномощия, способни да ѝ осигурят водеща роля в урегулирането на МО.

Другото обстоятелство, станало причина за „неразбориите“ в МО, е все повече нарастващото значение на икономическите фактори в глобалната политика. Днес съществуващите полити-

чески организации и институции се оказват явно неподготвени за новите реалии в международната икономика. Това, което до вчера се е смятало за немислимо (диктуване на цените на ресурси от страна на ТНК и създаване на зони за свободна търговия например), днес е факт. Решението на тези проблеми изисква в една или друга степен ограничаване на така важния държавен суверенитет в рамките на международните институции, или с други думи, създаването на международни наднационални режими в областта на международната икономика. ЕС е прекрасен пример в това отношение. Организация, в която икономическата интеграция е станала причина (малко или много) за политическа такава. Въпросната организация, може би най-сложното политико-икономическо образуване в историята на МО, дава началото на един доста интересен процес в глобалната политика – нарастващото доброволно ограничаване на държавния суверенитет. Процес, който по своята природа е експанзионистичен (след като се увеличава), но е явно удачен и приемлив.

Съкращаването на възможностите за използване на традиционна военна сила в кризисни ситуации е третата причина за липсата на стройна структура в системата на МО. След края на Студената война и предвид новия характер на днешните заплахи за международната сигурност, НАТО, най-мощният военно-политически съюз, също се оказва в „лабиринт“, който по-рано не съществуваше за организацията (задачите на алианса бяха ясни – следване на стратегията на съдържане на СССР в Европа). Фактът, че НАТО не успя да санкционира инициаторите на терористичните атаки в САЩ и Испания, говори сам по себе си за нуждата от реформи в съюза, и по-точно за необходимостта от преосмисляне на стратегията му.

Една от промените в МО, настъпили в края на ХХ в. (и може би най-важната), е променената същност на международния ред. За да бъде по-ясно какво се има предвид, би следвало да се даде определение на това какво всъщност е международен ред. По думите на А. Д. Богатуров под международен ред би следвало да се разбира: „Система от отношения между всички държави, чиято съвкупност условно се нарича международно съобщество. Отношенията между членовете на международ-

ното съобщество, а значи и международният ред се определят от взаимодействието на различни фактори, сред които най-важна роля играе съотношението между потенциала и възможностите на отделните играчи и йерархията, основаваща се на това съотношение; взаимното положение на държавите, което най-често се разбира като вертикално съподчинение.⁷ Като най-важни елементи на международния ред авторът посочва:

1) „наличие на признаваема йерархия между субектите на международните отношения (държави и нови субекти на глобалната политика);

2) набор от принципи и правила на външнополитическото поведение;

3) система на приемане на решения по важни международни въпроси, включваща в себе си механизъм на представителство на нискостоящите в йерархията при приемането на решения на високо ниво;

4) набор от морално допустими санкции за тяхното нарушаване и механизми за прилагане на тези санкции;

5) форми, методи и начини на осъществяване на приетите решения – режим на реализиране на международния ред⁸.

Може да се каже, че в съвременните МО присъстват по-горе изброените елементи, т.е. в тях съществува в една или друга степен ред и стабилност. В такава ситуация много хора биха си задали въпроса „Къде тогава е проблемът?“ Проблемът е в механизмите за регулиране на международния ред.

Наред с изброените по-рано недостатъци на системата на МО, за последните 10–12 години тя придобива качествено нови черти. Нейната структура претърпява един вид „реорганизация“, като основен резултат от тази реорганизация е появата на ново „световно управление“. То се ражда в отговор на неспособността на ООН, глобалната по обхват и междуправителствена по статус организация, да се справя с новите предизвикателства в МО. Новото „глобално управление“ притежава малко по-различни черти от ООН. Като основни характерис-

⁷ Богатуров, А. Д. *Современные международные отношения и мировая политика*. Москва, 2004, с. 66.

⁸ Пак там, с. 71.

тики на тази структура могат да се посочат нейният неофициален и полуоткрит за други членове статус и неофициалният начин на приемане на решения. Става дума за добре познатата група „Г-8“, за която няма да е пресилено, ако се каже, че по мощ на международната арена може да се мери с ООН и в доста от тези случаи я превъзхожда по влияние. И това е съвсем логично. Държавите от „Г-8“, като изключим Русия, са хомогенни в политически и икономически смисъл, което спомага за съгласуването и бързото приемане на техните решения. Освен това НАТО играе ролята на инструмент за изпълнение на техните решения и защита на интересите им, докато ООН не разполага със собствени военни сили. Следователно, при такова положение би следвало да се говори за „плюралистична еднополярност“⁹ в системата на МО, понятие, което включва в себе си няколко компонента. Първо, това понятие предполага наличието на няколко полюса в МО, които имат достатъчно потенциал, за да оказват сериозно въздействие върху МО. „Еднополярността“ от друга страна предполага наличието само на един център в МО, който разполага с достатъчно мощ, за да диктува правилата на международната сцена. Става ясно, че това понятие е доста противоречиво по своята същност. За какво тогава става дума? Става дума за концепция, според която след разпадането на двуполюсната система светът не е станал чисто „американски“. Освен САЩ, Г-7 – най-близките съюзници на Америка, също в една или друга степен участват във формирането на т.нар. „плюралистична еднополярност“, влияейки на САЩ и съдържайки ги дотолкова, доколкото позволяват възможностите им. Тази концепция беше „на мода“ във втората половина на 90-те години на ХХ век.

След идването на власт на правителството на президента Джордж Буш положението вътре в „плюралистичната еднополярност“ започва да се променя. Толкова характерната в последните десетилетия за САЩ политика на получаване на съгласие от всички по-важни съюзници се преразглежда кардинално. САЩ започват да клонят към приемане на решения

⁹ Богатуров, А. Д. *Плюралистическая однополярность и интересы России* – Свободная мысль, № 2, 1996.

едностранно, считайки за необходимо да информират за тях своите съюзници, но нищо повече. Сътрудничество се наблюдава единствено, ако ситуацията го изисква, и то с определени държави, което от своя страна довежда до констатацията, че солидарността в „западния клуб“ ерозира и става избирателна. Какво означава всичко това за МО? Преди всичко, че се е появил нов, неформален механизъм за тяхното регулиране, на който може да се даде противоречивото име „индивидуално-групов“¹⁰, и който функционира заедно с останалите два – „универсален“ (ООН) и „институционално-групов“ (Г-8 и НАТО)¹¹. Характерно за новия инструмент е, че в него водеща роля имат САЩ, които само при нужда съставят коалиция от избрани от тях страни за решаването на даден проблем (например, войните в Афганистан и Ирак).

Противниците на „плюралистичната еднополюсност“ и на американската хегемония се стремят към създаването на многополюсен модел на управление на МО. Представители на тази група са например Китай, Франция и до известна степен Русия, които по всякакъв начин се опитват да направят невъзможното: да открият уравновесяващи се един друг полюси в глобалната политика. Е, няма да ги намерят, поне в близко бъдеще. И то не защото не търсят където трябва, а просто защото ги няма. Превъзходството на САЩ е значително почти във всички области – икономическа, военна, политическа и т.н. Освен това самата концепция за създаването на противовес на САЩ е лишена от смисъл, тъй като по своята същност самият термин „многополюсност“ не предполага сътрудничество, а конфронтация в МО, което по никакъв начин няма да допринесе за решаването на глобалните проблеми, стоящи пред нас днес. От една евентуална конфронтация ще загубят всички, но това няма да промени сегашната картина в МО. Не за друго, а защото, както утвърждава Дж. Айкенбери, конституционността в МО, под което по думите на автора, трябва да се разбират „действия на институции и други междуправителствени организации, основани на договори и устави, чиято задача е

¹⁰ Пак там, с. 85.

¹¹ Пак там, с. 85.

обезпечаване на по-справедливо представяне на интересите на по-слабите държави при приемането на най-важните международни решения“, съществува, само когато в МО няма изявен хегемон, каквито днес са САЩ. „Конституционността“ работи или в период на упадък на държавата хегемон, или в период на „набиране на инерция“ от страна на хегемона. Във всички останали случаи хегемонът е в състояние да пренебрегва съществуващите механизми за регулиране на МО така, както поиска¹². В такива случаи съществуват два варианта за развитие на нещата – или институциите отстъпват главната роля на хегемона в създаването на международния ред, знаейки отлично, че не са в състояние да се съревновават с него, или формиране на международен ред на основата на равновесие на силите, което е малко вероятно и доста нелогично.

Разгледаните дотук концепции имат нещо общо помежду си – те изхождат от парадигмата и каноничните позиции на политическия реализъм¹³ или с други думи, всяка държава провежда една или друга политика, изхождайки от националните си интереси и отношението си към други държави. Качествено нова идея обаче предлагат привържениците на т. нар. идея за създаване на „глобално правителство“¹⁴. Подобна идея съвсем резонно предполага отказ от понятието „баланс на силите“ в името на повишаването на степента на управляемост на МО.

¹² Ikenberry, G. J. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*. – Princeton. 2001.

¹³ Една от основните парадигми в теорията на международните отношения, модерният вариант на която възниква в първата четвърт на XX век. За основател на модерния политически реализъм се смята американският политолог от немски произход Ханс Моргентау. Представители на реализма от по-ранен период са такива имена като Тукидид, Томас Хобс, Николо Макиавели и др.

¹⁴ Идеята се появява след края на Втората световна война и черпи сили от започналите в Европа интеграционни процеси и е част от т.нар. парадигма на глобалното управление, която е изключително сложна по състав и принадлежност на нейните автори към отделни парадигми. Част от авторите са Л. Филкенщайн, Д. Меснер, Дж. Галгунг, Дж. Розенау и др. Тази идея предвижда създаване на някакъв световен орган, който да наподобява национално правителство и което да се занимава с това, с което се занимават националните правителства на отделните страни.

Най-важното нещо, което трябва да се има предвид при обсъждането на тази идея, са съвременните реалии в международните отношения. Увеличаващото се число на „провалилите се“ държави, продължаващото отслабване на ролята на ООН, непрекъснато провалящите се опити да се създадат международни наднационални режими в сферата на международната икономика и нарастващият в световен мащаб национализъм и сепаратизъм едва ли допринасят и влияят положително на реализирането на тази идея, черпеща сили от основите на политическия либерализъм и неолиберализъм. Съществуването на ЕС обаче (може би единственият в една или друга степен успешно реализиран проект на тази основа) прави невъзможно пълното отричане на идеята. Макар че ЕС си остава засега икономически гигант и политическо джудже, той може да бъде наречен „чернова“ на един такъв проект, за реализирането на който е нужна преди всичко политическа воля и естествено добро желание, което пък от своя страна ще положи „началото на края“ на политическия реализъм – сценарий, малко вероятен, имайки предвид ренесанса му в наши дни.

Съществува и друго течение в групата на поддръжниците на идеята за глобално правителство, които призовават за „откъсване“ на центъра от периферията, въпреки че „на глас“ никои не смее да го каже. Но това, което не се казва, се прави. Вече са налице тенденции за намаляване на размера на оказваните помощи на страните от „периферията“ от страна на развитите страни, които „културно“ предпочитат да си затварят очите за съществуващите там проблеми. Такъв подход едва ли може да легне в основата на реализацията на идеята за глобално правителство. Урокът, който великите сили би трябвало вече да са си научили, е, че развиващите се страни не са в състояние сами да излязат от положението, в което се намират. Проблемите, възникнали в една от тези страни, по правило се прехвърлят в другите, съседни на нея държави, следвайки „добросъвестно“ принципа на доминото.

Осъзнавайки, че идеите за глобално управление са предварително обречени на неуспех, в лагера на привържениците на въпросната идея изкрystalизира трета концепция, която води

началото си от дебрите на политикономията и идеите на Сюзан Стрейндж. Става дума за т. нар. „теория на хегемониалната стабилност“¹⁵, която предвижда стабилност в МО само ако хегемонът или лидерът в МО определя правилата и разпределя богатата на международната арена. Въпросната трета концепция предвижда почти същото. Разликата е, че „хегемонът“ е заменен от група от няколко от водещите държави в световен мащаб, които да „помагат“ на нуждаещите се (провалилите се) страни и да установяват в тях ред. Причина за налагането на ред може да стане неспособността на тези държави да обезпечат съблюдаването на основните човешки права, като за инструмент на такава политика служи „хуманитарната интервенция“, която напоследък претърпя значителни промени. Началото на този процес беше положено от САЩ и страните членки на НАТО в хода на конфликтите на територията на бивша Югославия, когато тези държави по всякакъв начин се опитват да легитимизират практиката на хуманитарна интервенция.

Аналог на „Европейския концепт“¹⁶ в съвременен вариант е другото предлагано решение от представителите на глобалното управление. Същността на това предложение се състои в следното: най-влиятелните и могъщи държави започват да налагат волята си на „непослушните“ страни, използвайки потенциала си, за да намалят хаотичността в МО както чрез пряко въздействие върху международните политически процеси, така и чрез международни организации. Макар и труд-

¹⁵ За родоначалници на тази теория е прието да се считат Манкур Олсън и американският историк Кинделберг, основните виждания на когото се свеждат до това, че световната икономика може да бъде стабилна само ако е налице някакъв „стабилизатор“, който да редуцира анархията в системата на световната икономика. Освен С. Стрейндж, която е повече основоположник на международната политикономия като цяло, в разработването на теорията вземат участие и такива учени-международници като Стивън Краснер и Робърт Киохан. Около тази теория гравитира и Антонио Грамши, италианец който работи над основните положения на „световната хегемония“.

¹⁶ Система на международните отношения, създадена по време на Виенския конгрес през 1815 година след края на Наполеоновите войни, чиято основна цел е да решава международни проблеми и да не допусне прерастването на споровете между отделни държави във война.

но реализуема, идеята е може би най-адекватна и отговаряща на съвременните реалии в МО, най-вече защото това ще изисква сътрудничество между водещите страни, които контролират по-голямата част от световните капитали, произвеждат високите технологии и разполагат с потенциал, многократно превишаващ потенциала на всяка друга възможна коалиция от държави. Недостатък на идеята е нейната романтико-иделистична политическа същност, която за съжаление, или може би с малки изключения, никога не е господствала в МО.

Най-розово си представят бъдещето и механизмите на управление на МО обаче поддръжниците на идеята за „демократичния свят“¹⁷, пречупена през призмата на романтичния либерализъм и водеща началото си, както би могло да се очаква, от американските научни среди, занимаващи се с изучаване на МО. Според тях единственото нещо, което би могло да гарантира мира и стабилността в МО, е демократизацията на все нови и нови държави, не за друго, а защото демокрациите не провеждат агресивна и войнствена външна политика и следователно не воюват помежду си. Правилно, ако става дума за либералните демокрации (които между другото не са чак толкова много в световен мащаб), но ако се имат предвид нелибералните демокрации, които възникват именно в резултат на тази изкуствена „демократизация“, едва ли могат да се кажат добри думи за идеята на демократичния свят. Основните принципи на демокрацията трудно намират благоприятна почва за развитие в държави с традиционни общества, при това и бедни. Налагането на „демократични“ правителства в Ирак или Саудитска Арабия, например, би могло сериозно да застраши стабилността в МО, да не говорим за това дали изобщо е възможно провеждането на една такава външна демократизация на Китай.

Кризата в международните отношения води своето начало от започналата ерозия на Вестфалската система на политическо устройство на света, която властва на международната арена повече от три века. Основният въпрос, който си задават анализатори

¹⁷ Теорията за демократичния свят е едно от основните направления в парадигмата на неолиберализма. Основни представители и създатели на теорията са Майкъл Уилям Дойл и Брус Ръсет.

и международници днес, е каква ще бъде „новата“ политическа система на международните отношения. Някои представители на неолiberaлизма утвърждават, че държавата като основна политическа единица и субект на международните отношения е минало. Привържениците на неореализма обаче не са особено съгласни с такъв сценарий. Напротив – те се придържат към тезата, че няма алтернатива на държавно-центристкия модел на света. Трети поддържат тезата за „двустепенния“ характер на международните отношения – освен взаимодействие между държави, съществува такова и между недържавни образувания. Може би и трите тези са уязвими, което до известна степен ги прави и неясни. Не така обаче стои въпросът с механизмите за регулиране на международните отношения.

От началото на 90-те години се наблюдава тенденция на „завръщане“ на силовите методи в процесите на урегулиране на МО, която продължава и до ден днешен. До началото на 2003 г. режимът, който регулира международните отношения, се основава на принципа на получаването от САЩ на „доброволно“ съгласие от страна на всички по-важни за тях държави съюзници, които Америка въвлеча все по-силно в отношения на сътрудничество с нея. Именно в това е и смисълът на „доброволното съгласие“ – едностранните действия на САЩ на пръв поглед изглеждат като действия, предприети от Г-8, не само от Америка. След 2003 г. ситуацията се променя. САЩ един вид изоставят практиката на „доброволното“ съгласие, преминавайки към политика на по-стриктно следване на собствените си национални интереси, т.е. от „доброволно“ съгласие към напълно едностранен подход в процеса на регулиране на международния ред, игнорирайки откровено мненията както на международни организации, така и на отделни държави. С други думи, САЩ, като хегемон в глобалната политика, са достигнали зенита на своето могъщество, което от своя страна означава, че „конституционността“ в МО е изместена на второ място, а това дали ще се завърне на първо, зависи преди всичко от „физическото“ състояние на хегемона.

Библиография

1. Богатуров, А. Д. Основные тенденции в современных международных отношениях, Просвещение, Москва, 2004.
2. Богатуров, А. Д. Плюралистическая однополярность и интересы России, Свободная мысль, 1996.
3. Лебедева, М. М. Мировая политика, Москва, 2004.
4. Стрейндж, С. Политическая экономия и международные отношения, Москва, 2002.
5. Ikenberry, G. J. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars.* – Princeton, 2001.
6. www.un.org